

Ања СЕНИЧИЋ*

Гордана Дракић, *Пишање форме закључивања
брака у јосџууку израде грађанској законика
у међурајној јуословенској држави,*
Правни факултет Универзитета у Новом Саду,
Центар за издавачку делатност, Нови Сад 2019, 175

Ауторка ове монографије, др Гордана Дракић, професорка је на Правном факултету у Новом Саду. С обзиром да су области њеног ужег интересовања законодавна делатност и правосуђе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, сасвим је разумљив одабир тематике којом се бави у овој монографији.

Двадесетогодишњи период посвећен изради грађанског законика у међуратној Југославији, због свог неславног завршетка, упркос сталним напорима и исцрпљујућем раду оних којима је та израда поверена, могао би се, можда, окарактерисати као сегмент вечности на коју је био осуђен Сизиф – константна борба која не производи коначно дејство, већ бесмисао, увек враћајући актера на почетак, без остварења циља, ако би се он схватио као коначница и остварење (трајног) резултата. Тај вишедеценијски рад испоставио се бесплодним, замало дочекавши и крах државе и мултикултурне и мултиетничке нације којој је требало да служи и олакша јој живот у домену приватног права и, што је нама посебно значајно, у домену брачног права. Сигурно је да не треба бити искључив, узимајући у обзир да се квалитети и добро могу издвојити и разабрати готово увек и у свему, Али ако имамо у виду да је јединствен грађански законик требало да буде сврха и плод ангажмана експерата и законодавних чинилаца у процесу изједначења законодавстава свих шест правних подручја Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, и да је он изостао – не може се говорити о успеху. То није последица немарности чланова Приватно-правног одсека, у ок-

* Студенткиња друге године основних студија Правног факултета Универзитета у Београду, anja.senicic@icloud.com

виру Сталног законодавног савета при Министарству правде, коме је тај задатак поверен, већ, између осталог, и политичких и социјалних прилика у новој држави, насталој на рушевинама Аустроугарске, а на челу са регентом Александром Карађорђевићем.

Рад на унификацији законодавства отпочео је 1921. и завршио се 1934. године, а поред горе поменутих разлога за неуспех аутор наводи и образложења неких чланова Приватно-правног одсека. Они истичу да је пресудан утицај имао и повремено рад чланова на кодификацији – било је година у којима седнице уопште нису сазиване, што се објашњавало недовољном количином ресурса у те сврхе – као и чињеница да су већина чланова били професори на универзитетима који нису били ослобођени својих професорских дужности, па се стога кривица никако не сме приписати њима.

Првенствено бих истакла како срж тематике почиње да се суштински разрађује од наслова *Пићање форме закључења брака* и да пажњу нарочито треба обратити на део књиге који њиме почиње. Међутим, како је књига подељена на пет делова а сваки од њих је неопходан ради формирања јединствене целине, први од њих под насловом *Формално-јравне јрећијосћавке за изједначавање јрава* не може се и не сме заобилазити, као ни мањи уводни део *Насћанак и усћавно консћићијусање Краљевине Срба, Хрваћа и Словенаца*, који истиче историјске, политичке, социјалне и економске околности у процесу изједначавања законодавства, које су неопходне за разумевање и приступање теми на прави начин.

Ауторка у уводном делу истиче и како полазну тачку за будући законодавни рад представља Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, који се због датума кад је донесен (28. јун 1921) назива Видовдански, док нас у оквиру првог дела упознаје са подацима техничке природе које детаљно разлаже, улазећи у појединости у оквиру законодавних процеса, структуре надлежних тела и њихових међусобних односа. Представља се рад Сталног законодавног савета и Законодавног одбора који ће бити од пресудног значаја 1926. године, када је било неопходно продужити предвиђени петогодишњи рок у оквиру краћег поступка за изједначење законодавства. Поглавља која описују почетак рада Савета и доношење одлука у правцу рада Приватно-правног одсека су од пресудног значаја за схватање разлога због којих су се чланови одсека определили за аустријски Општи грађански законик из 1811. године као основу приликом израде нашег грађанског законика, што је одлука која ће бити један од главних предмета критике по објављивању Предоснове 1935. године, како на националном тако и на иностраном нивоу. Биће окарактерисана као погрешна, што су, готово од самог почетка, знали и мно-

ги чланови Приватно-правног одсека, свесни да би идеално решење био потпуно нов пројекат а не адаптација за коју су се определили због њене главне предности, а која ће им послужити као главни аргумент – аустријски Грађански законик је био на снази на највећем делу територије југословенских покрајина бившег Хабзбуршког царства. Као централну тачку читавог процеса ауторка поставља правни партикуларизам као главну сметњу и директну претњу хомогенизацији и хармонизацији новонастале државе, као и неопходност и хитност његовог сузбијања, због правне неједнакости и паралелног постојања више правних система на државној територији. Као решење се, по логици ствари, наметнуло већ поменуто изједначавање законодавства у виду јединственог, општеважећег законика. У оквиру последњег поглавља у првој целини излаже се подела рада на законнику, у оквиру које је за тему која се обрађује од значаја једино то да је материја о брачном праву поверена Чедомиљу Митровићу и да су у својству експерата изабрани др Едо Ловрић и др Радо Кушеј, професори Загребачког и Љубљанског универзитета.

У следећем, другом делу књиге представљен је рад Приватно-правног одсека током година и у различитим етапама, при чему се од самог почетка истиче како је рад текао веома споро, а коегзистенција различитих законодавстава у држави доводила је до свакодневних сукоба закона. Стога се, чему је посвећено једно поглавље, међу члановима одсека јавља идеја о посебном озакоњењу дела законика, што ће се одлуком већине одбацити као могућност услед *несразмерно много времена, труда и трошкова* (стр. 48). Аутор ће на самом крају књиге извести закључак да је баш та одлука могла бити пресудна за неуспех и изгубљене деценије труда, рада и трошкова – а да су изгледи у погледу судбине Законика могли бити далеко другачији да се приступило том систему рада, озакоњењу појединачних партија сукцесивно, а потом њиховој кохезији у једнообразни законик. Такве местимичне, ауторске критичке осврте у појединим деловима монографије доживљавам као извесне лајтмотиве који провејавају, коментаришу, закључују, а суптилно и с опрезом некада и критикују, са великом дозом разумевања и схватања тадашњих прилика и околности. Овај део књиге се, ипак, чини као зачарани круг који непрестано понавља оно што је већ добро познато – мањак времена, неопходност хитног делања – и представља многе седнице, записнике и планове током година, који једино одлажу и померају рокове, без конкретне реализације, тако да је овај део монографије од невеликог значаја за тему која се обрађује. Ауторка сваки сегмент поткрепљује материјалима извођеним из архивске грађе, често залазећи у појединости попут индивидуалних зарада чланова одсека

у свим етапама израде законика, као и изузећа појединих чланова са седница због болести или неких других разлога, и све ове појединости непропорционално заузимају више места у књизи у односу на њихову важност. Тек се на самом завршетку овог дела истиче прво помињање питања израде партије брачног права на пленарним седницама 1927. године, а питање форме закључења брака изазваће највише несугласица међу члановима, чије ће касније коначно решење бити изнуђено мањком времена и донето уз свест да је далеко од задовољавајућег и идеалног.

Како је већ поменуто, са трећим делом књиге почиње суштинска обрада тематике. Прво поглавље је посвећено партикуларизму у међуратној Југославији који се односи на брачно право, које је окарактерисано као најзамршенија правна област, са диференцираним законодавством на сваком правном подручју, као и правном и судском праксом: на подручју Војводине важило је угарско право и угарски Закон о браку из 1894. године, новелирани аустријски Општи грађански законик на хрватско-славонском подручју, Грађански законик Србије из 1844. године на србијанском, конфесионално право за питања склапања и развода брака на босанско-херцеговачком, а ситуација је била идентична и на црногорском правном подручју. Највише се разлика међу овим правним подручјима акцентује баш у погледу форме закључења брака сходно верској припадности, при чему ауторка највише пажње посвећује комплексности брачног права и његове примене на подручју Војводине, у тој мери да, у оквиру овог дела књиге, само се прво поглавље не односи на питање грађанског брака на подручју Војводине. С обзиром на то да је несразмерно више места посвећено овом правном подручју у односу на друге, очекује се да ће питање Војводине бити од пресудног значаја при доношењу коначне одлуке Приватно-правног одсека о форми закључења брака у јединственом законнику који се припремао, или да ће бар заузети посебно место у процесу припремања. Међутим, такав моменат изостаје. Можда је Војводина узета као најмаркантнији пример присутне диференцијације по овом питању, али ауторка ову тему толико детаљно обрађује и ставља је у први план, остављајући утисак да то не може бити крајњи циљ. Неспорно је да је Војводина имала јединствен положај са предвиђеним обавезним грађанским браком, који мора претходити црквеном, за разлику од предратне Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Македоније где је то био црквени брак, и подручја Словеније и Далмације са грађанским браком по нужди, поред црквеног – али се поставља питање да ли то оправдава стављање правног подручја Војводине у први план.

У оквиру четврте целине, *Конгреси правника – страв Струке према ишћању форме закључивања брака*, најпре се представља формирање Конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1924. године као сталне институције која ће расправљати питања из области законодавства и предлагати законска решења, а на чијим ће зборовима правници констатовати оно већ увелико познато – спорост рада на изједначењу закона који траје већ пет година, као и дотадашње изузеће резултата, истичући као узрочник законодавно тело и политику, као и слабост законодавне технике. Пет година је тада деловало превише, а када се придода наредних петнаест – сасвим је оправдан оштар критички приступ шире јавности који ће уследити при објављивању Предоснове, јер су, очигледно, са годинама посвећеним изради јединственог грађанског законика за међуратну Југославију сразмерно расла и очекивања. Представљено је решење које доносе правници у виду Резолуције која, између осталог, предвиђа усвајање цивилне форме за склапање брака, а које ће чланови Савета заобићи, што ће им се у будућности и те како замерити као занемаривање мишљења струке. У часопису Бранич је констатовано да постоји много већа решеност у Конгресу правника „да се законодавним путем помогне народу и држави“, него у парламенту „који је код нас постао попрште најогорченијих партијских борби“ (стр. 91). Након поглавља о Конгресу и дискусији правника о форми закључења брака, следе она о продужењу краћег поступка и још једно, посебно издвојено поглавље о Војводини, које се тиче епилога питања о валидности црквеног брака поред цивилног. Од значаја за доношење коначне одлуке о форми склапања брака јесте поглавље које говори о одредбама Устава Краљевине које се односе на брак. На основу различитих тумачења ових одредаба, али и узимања у обзир гаранције Устава у погледу равноправности свих грађана пред законом без обзира на вероисповест, чланови Савета већински се одлучују за обавезност црквеног брака кад су оба лица која склапају брак исте вероисповести, а за грађански брак када су једна или обе странке припадници непризнатих вероисповести, као и када се брак склапа између особа које су атеисти или је то бар једна од њих, док за надлежне судове за брачне спорове предвиђају државне судове. Коначну одлуку, суштински – потврду, по питању усвајања форме закључења брака донеће Краљевска Влада, на основу предлога Савета. Аутор у оквиру овог дела, због његовог значаја, посебно истиче допис Драгољуба Аранђеловића под насловом *Разлози за законски брак по нужди*, где он пропагира обавезан црквени брак и грађански брак по нужди, а чија ће замисао начелно бити имплементирана приликом доношења нацрта законика.

Потом следи последња, пета целина, *Завршна ештаја израде Грађанској законика*, која са својих десет поглавља заузима највише места у монографији, двоструко више у односу на неке друге делове, и која представља извесни расплет. Најпре се представљају политички сукоби током 1928. године који стају на пут активностима на припреми пројекта јединственог законодавства, а потом и њихова кулминација у виду атентата у Народној скупштини 20. јуна 1928. године, а који је био увертира за оно што ће се догодити 6. јануара 1929. године – тзв. Шестојануарска диктатура, када је краљ Александар Карађорђевић прокламацијом завео режим владавине, укинуо Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и распустио Народну скупштину. Ове промене су вратиле у живот процес изједначавања законодавства, и од 6. јануара отпочиње период интензивног рада на том пољу. Аутор представља поједностављен поступак доношења закона јер је влада (одговорна према краљу) могла да дела без учешћа парламента, али уз кључно тело које је заменило Стални законодавни савет и начелно остало са истим надлежностима и члановима – Врховни законодавни савет. У оквиру овог дела коначно се представља формирање нацрта партије о брачном праву професора Митровића, а чија су основна начела била постојање грађанског брака по нужди и грађанског правосуђа надлежног за све брачне спорове, уз учињене извесне измене и одступања од аустријског Грађанског законика. У даљим поглављима је предочен поступак који је претходио утврђивању коначног текста нацрта партије грађанског законика, а потом и утврђивању коначног текста целокупног пројекта, закључно са доношењем Предоснове. Значајне су измене и одступања у односу на изворник које су учињене том приликом, а које ауторка сукцесивно излаже у оквиру сваке етапе, посвећујући им, сходно теми која се обрађује, нарочиту и оправдану пажњу. Коначни завршетак нацрта грађанског законика је уследио 1932. године, након чега се формира Ужа комисија која је имала значајну улогу јер је њој било поверено редиговање нацрта партије о брачном праву, али и утврђивање коначног текста нацрта. У овом завршном делу јасно увиђамо незадовољство чланова Комисије постигнутим резултатима, које је нарочито видљиво у наслову дефинитивног текста пројекта – „Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију“, којим су хтели нагласити да ово *нема карактер јошове и дошјеране законске основе* (стр. 143), ограђујући се тиме од будућих критика стручне јавности и стављајући им до знања да се не ради о коначном тексту. Из Министарства правде је 1935. Године текст Предоснове послат судским инстанцама, правним факултетима и свим осталим заинтересованим установама, ради његовог каснијег унапређења на основу њихових мишљења и предлога, а пре него што буде послат Законодавном одељењу. Очекивано, Предоснова је наишла на многобројне критике унутар државе, али и у иностранству,

од стране појединаца, али и институција којима је упућена, а које су предочене у завршна три поглавља ове целине. Било је критичара који су примарно осуђивали одлуку да се за основу при изради нашег законика узме аустријски, истичући да би метод којим је рађен Општи имовински законик за Црну Гору Валтазара Богишића из 1888. године представљао далеко бољу опцију. Поред многобројних замерки у погледу одступања од одлуке интелектуалаца и Конгреса који су се недвосмислено изјаснили за обавезну форму цивилног брака, предмет критике су били и појам брака и његова дефиниција, али и сложеност и компликованост језика и стручне терминологије која је коришћена. Критике ће контрааргументима покушати да побије Живојин Перић у званичном *Образложењу*, али безуспешно. Све ове примедбе јасно показују како питање форме закључења брака, али и одабира основе, није било решено ни након више од деценије, а различити предлози по том питању нису престајали да се нижу. Када се утисци и приспеле критике и мишљења сумирају, јасно се увиђа превага оних негативно одређених, а директна последица тога биле би додатне године или деценије састављања новог и коригованог, дефинитивног нацрта, док би правни партикуларизам и после две деценије наставио неометано да живи и разједињује на још неодређени временски период.

Аутор књигу приводи крају саопштавајући коначан расплет – Предоснова грађанског законика није ушла у законодавну процедуру, а до краја постојања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца кодификације законодавства није било, с обзиром на трагичан завршетак краља Александра Карађорђевића који је пореметио прилике у земљи, а самим тим и сваку даљу законодавну активност, док је Други светски рат дефинитивно означио крах таквог подухвата.

Обично док читамо књигу очекујемо „срећан крај”, успешно окончање подухвата или бар разрешење било које врсте. Међутим, историјске чињенице онемогућавају читаоцу да овом приликом доживи сатисфакцију тог типа. Делу се, стога, мора приступити са стрпљењем и разумевањем одлука чланова Савета, имајући у виду да су се, сходно тадашњим околностима, такве одлуке чиниле као најбоље решење, али се стрпљење мора показати и према детаљним разлагањима појединости, битних и оних које су то у мањој мери, а којима ауторка неретко приступа.

Узимајући све изложено у обзир, овај период рада на законодавству је заиста упоредив са Сизифовим ангажовањем, уз ту разлику што међуратна Југославија није, нажалост, успела да изгура камен до врха планине, али је бесмисао постојао и раније, можда већ и на самом почетку.

Рад приспео / Paper received: 12.4.2025.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 19.9.2025.